

„A szépség kertjében...”

Somogy megyében a falun élő lakosság életmódja már a 19. század első felében felkeltette az átutazóban lévő idegenek (pl. Richard Bright, 1815) és a vidéket járó művészek (pl. Erdődy Sándor, Ujházy Ferenc, Prónay Gábor stb.) figyelmét, akiknek a munkái később forrásul szolgáltak a néprajztudomány képviselőinek a falun élő népesség életmódjának bemutatásához.

Az első népismereti dolgozatot Nemes Apáti Kiss Sámuel közölte a Tudományos Gyűjteményben 1822-ben „Értekezések Somogyról” címmel, majd 1857-ben a megye monografikus leírását adta (Nagy) Szakácsi Csorba József megjelent munkája. Ebben számos, néprajzi szempontból értékes megfigyelést tett közzé a gazdálkodás módjáról, a falusi házak sokféleségéről, átalakulásáról, a viseletek változatos formáiról, díszítéseiről.

A 19. század második felében a háziipar felfedezésének mozgalma, elhozta Magyarországnak is a világhiállításokon való megjelenést. Az 1873-as bécsi bemutatóra Xantus János Belső-Somogyban (Csokonyán, Tarnócán stb) gyűjtött tárgyakat, melyeket először Budapesten mutattak be, köztük egy teljes juhászlegény- és menyecskeviselést.

Bár Somogyban már 1877-ben megalakult a „Somogymegyei Régészeti és Történelmi Társulat”, gyűjtőtevékenysége a kor szellemének megfelelően még mellőzte a néprajzi témákat, így jogutódjának, az 1909-ben megalakult „Somogymegyei Múzeum Egyesületnek” ilyen jellegű gyűjteményrész nem adhatott át. Annál nagyobb volt az érdeklődés a népélet tárgyi és szellemi öröksége iránt a megyéből elszármazott kutatók körében. A hetesi születésű Vikár Béla az 1889-es somogyi gyűjtéséről (12 településen járt) 1890-ben számolt be a Néprajzi Társaságnak, kiemelve, hogy a népköltési gyűjtemény gyarapítása és a nyelvjárások tanulmányozása mellett célja volt a néprajzi viszonyok vizsgálata, antropológiai adatok gyűjtése is.

Az 1890-es években a millenniumi kiállításra való készülődés szintén a megyére irányította a néprajztudomány képviselőinek a figyelmét. Az 1896-os kiállítási események legnagyobb látványossága a néprajzi falu volt, ahova Jankó János Somogyból egy csökölyi ház bemutatását választotta. Gyűjtőútja során (1894. április 21–25) készült rajzai és fényképfelvételei, illetve a ház berendezési tárgyai fennmaradtak, de egy idősebb asszonynak való fehér gyászöltözlet is, amit a szakemberek utólag azonosítottak.

A századforduló új stílusirányzata a szecesszió, a népművészetben vélte megtalálni a képzőművészet megújító forrását. A kaposvári születésű Rippl-Rónai József is megragadta a népművészet élménye, bútort, kerámiát, hímzést, szőnyeget is tervezett eme gondolati körben, de később a műveinek mégsem lett szorosabb kapcsolata a népművészettel.

Malonyay Dezső nagy vállalkozása „A magyar nép művészete” című könyvsorozat is ehhez az eszmeáramlathoz kapcsolódott, melynek megvalósításában huszonnégy „dolgozótárs” segítette, köztük a kaposvári Mihalik Gyula is, aki a somogyi anyag összegyűjtését végezte.

Amikor 1912-ben megjelent a 4. kötet, mely a dunántúli megyék népművészetét adta közre, már működött a „Somogymegyei Múzeum Egyesület”. Ebben az évben került Kaposvárra Gönczi Ferenc királyi tanfelügyelő, akinek egyesületi tevékenysége a múzeum – különös tekintettel a néprajzi gyűjtemény – alapjának a lerakását eredményezte.

A paraszti élet tárgyainak mentése, az első állandó kiállítás (1909–1934)

Az 1909. január 31-én megalakult „Somogymegyei Múzeum Egyesület” tervének megvalósítása érdekében csak 1913 után tette meg az első határozottabb lépést, miután a június 21-én tartott választmányi ülésén a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségének két küldötte, dr. Fejérfpataky László (Nemzeti Múzeum /Széchenyi Könyvtár igazgatója) és dr. Sebestyén Gyula (Nemzeti Múzeum igazgatóőre) olyan tanácsokkal látták el az egyesület vezetőségét, melyek a somogyi múzeum-ügy felvirágoztatására irányultak. Néprajzi szempontból igen jellegzetes, értékes területnek nevezték a megyét, ezért dr. Sebestyén Gyula kiemelte, hogy különösen

Kanász. Bajom, 1837
Erdődy Sándor vízfestménye

Női viselet Somogyban
Ujházy Ferenc vázlatja az 1850-es évekből

Bivalycsordások
Sterio Károly színezett kőrajza, 1855

Támlásszék intarziás díszítéssel, 1798-as évszámmal, Osztopán

Posztómellény a 19. század végétől, Szenna. Gönczi Ferenc rajza a tárgy kartonjáról

Perekulacs Kapolyból. Siklósi munka a 19. század közepéről

sürgős a néprajzi gyűjtés megkezdése. Ennek hatására 1914. február 28-án tartott közgyűlésen kimondták a néprajzi és népművészeti tárgyak gyűjtésének a megkezdését, melynek munkálataival az 1913. augusztus 4-én alelnökké választott Gönczi Ferencet bízták meg.

Gönczi, mint királyi tanfelügyelő 1914–1923 között, a hivatalos iskolalátogatásait kapcsolta össze tárgygyűjtéssel, melyeket szinte kivétel nélkül ajándékba kapott. 1920-ban a Rippl-Rónai Ödön féle gyűjtemény (1355 db) is az egyesülethez került, mely jelentős számú néprajzi tárgyat (faragások, szentképek stb.) tartalmazott. A begyűjtött tárgyaknak az egyesület csak igen viszontagságos úton tudott hosszabb-rövidebb ideig (Vármegyeháza, Törvényszéki Palota, Gazdasági és Iparbank pincéje, MÁV Internátus emeleti folyosója, padlása) helyet szerezni, miközben mindig napirenden tartotta egy kultúrpalota építésének a tervét. Az egyesületi élet, vele párhuzamosan a gyűjtés is, akkor kezdődött meg igazán, amikor Gönczi Ferenc nyugállományba vonult és az egyesület alelnökéként minden idejét, energiáját a somogyi múzeumügynek tudta szentelni. 1923 áprilisában intenzív tárgygyűjtésbe kezdett, faluról-falura járva a megyét. Mivel csak egyedül gyűjtött, bár ahogy ő fogalmazott „2–3-nak kellene gyűjteni különböző irányban”, ezért az egyesület a megye 6 körjegyzőjét (akik jellemző, régi viselettel bíró községekben működtek) levélben megkereste, hogy hassanak oda a községek képviselőtestületénél, hogy az egyes települések népviseletéből teljes öltözeteket adjanak a múzeum részére. A felhívás eredménytelenül végződött. Továbbra is a helyszíni gyűjtést tartotta csak célravezetőnek, amit közgyűlési beszámolóiban évről évre hangsúlyozott. „Néprajzi tárgyakban jelentékeny a gyarapodás, azonban – sajnos – nem oly mértékű, mint elvárhatnók. Mert hiszen ezrével lehetne behozni vagy beküldeni a szebbnél-szebb régi szőttéseket, ősi népviseleti darabokat, lomtárba jutott foglalkozási tárgyakat, népies faragványokat stb. de szinte csak elvéve kapunk egyet-egyét. Helyszínére kell értük menni, a falukban kell azokat házról-házra kikutatni, a ládafiából elővételni, a padlásról, kamrából, fészerből előhozatni. A nép nagyobb része szívesen ad ily tárgyakat, de el kell értük hozzá menni s barátságosan elkérni, természetesen megmagyarázni, hogy mi célból gyűjtjük. Nagyjértékű szőttéseket, hímzéseket ad oda koldusoknak, cigányoknak ingyen, avagy törő, mosogatórongynak használja, s végül eldobja. Így kallódtak, pusztultak el rohamosan az eredeti népies hímzések, varrások.”

Célja a paraszti élet minden területére kiterjedő gyűjteményi anyag összeszedése volt, aminek érdekében mozgósította a tanítókat, a települések egyházi személyiségeit, de a birtokosokkal is levelezést folytatott egy-egy értékes darab pl. parádés kocsis öltözet, kézműipari termékek megszerzése érdekében. Ebben az időszakban folytatott levelezéseiből kitűnik, hogy rendszeres kapcsolatot tartott többek között Werstroh Konrád ecsenyi ev. kántortanítóval, akinek 1926-ban az alábbi levelet írta: „Egy teljes német szobának bútorokkal való berendezéséhez szeretném az ősi német bútorokat Ecsenyből, ha innét nem telne ki, Bonnyáról kiegészítve megszerezni. Miután kedves Tanító Úr tisztában van, hogy ezeknek milyeneknek kell lenni, nekem talán ki sem kell mennem Ecsenybe. Ön azokat kiszemelné, árukat megírná, s én az összeget egyszerre megküldve kifizetném. Úgy is lehetne, hogy talán előre megtudná, hogy hol mi van s akkor én egy napra kiszállanék. Ha szép idő lenne, Mocsoládról egyszerűen kigyalogolnék, hiszen nincs messze az állomástól.

Kellene:

1. egy asztal
2. két hátasszék
3. két karospad (amik az asztal körül húzódnak) lehetőleg festett legyen. Nem baj, ha újabb keletű lesz is. Úgy tudom, hogy ezeket Bonnyán készíti egy asztalos. Talán Bonnyán jobban lehetne ilyet kapni.
4. tányértartó (karospadok felett)
5. fogas
6. törölközőtartó
7. régi ágy
8. kisszék (3 vagy 4 lábás)
9. régi népies kép (amelyiken a szent üvegre van festve)
10. népies sublat

Ácsolt láda
Paraszti munka a 19. század végétől, Tarany

Ezeken kívül, ha még valami van, mint a szoba tartozéka, azt is tessék hozzá venni. Jobban szeretném, ha ezeket pénzért lehetne megvenni. Ha nem, újat készíttetnének helyettük, ha valami nagyon sokba nem kerülnének. Ecseny és Bonnya úgy hiszem, ki tud szolgáltatni egy szobára való jellegzetes német bútort."

A német bútorok megszerzésének történetéhez tartozik, hogy két festett szekrényt, melyek ma is a gyűjtemény legértékesebb darabjai közé tartoznak (2105/8583, 2106/8584 leltári számon), úgy tudta csak múzeumba menteni, hogy helyettük Horváth Géza helybeli asztalossal rajz alapján, fenyőfából, flóderozott szekrényt készíttetett a tulajdonosoknak. Az asztalos, ahogy elkészült az újabb divatú darabokkal (értékük egyenként 800.000 Korona volt), a festett szekrények helyére kerültek, azokat pedig 1926. június 3-án Felsőmocsoládon a tanító feladta egy faekével együtt postán, amit Gönczi Ferenc június 6-án kelt levelében már meg is köszönt.

Hasonló gyűjtési módszerhez folyamodott 1935-ben a zselici reformátustemetők fejfáinak megszerzésekor is. A szennai, patcai, zselickisfaludi temetők régi fejfái helyett újakat készíttetett a helyi fejfafaragókkal, és a tipikusnak mondható darabokból egyet-egyét – a családok beleegyezésével – gyűjteménybe mentett (2773–2812 leltári szám alatt nyilvántartott tárgyak).

A tárgyi gyűjtemény egyre teljesebbé tétele érdekében minden lehetőséget megragadott. Intenzív kapcsolatot ápolott a népi díszítőművészet sajátos válfaját művelő pásztorokkal, idős és ifjabb Kapoli Antallal, Kálmán Istvánnal, de kereste a lehetőségét a balatonendrédí csipke legszebb darabjainak múzeumba mentéséhez is. Levelezett, majd helyszínre ment, hogy a Dráva és a Balaton orvhalászainak az eszközeit, illetve a somogyi erdők vadállományára specializálódott orvadászok csapdáit megszerezze. E készségek gyűjtése nehézkes volt, hiszen tagadták ezek létezését.

A zamárdi tanító 1930-ban az alábbi levelet írta Gönczinek: „Zamárdiban igen sok halászó készség van, de ne adj lsten, hogy bevallanák, vagy odaadnának ily dolgokat, mert azt gondolják, hogy baj származik ebből. az atyafiak csak suttymomban gyakorolják az alkalmi halászatot. Sok ízben kértem őket már, hogy adjanak elavult, régi szerzőmokat, meg is ígérik, mikor szorgalmazom a dolgot, azt mondják volt, de elveszett."

Szabady Sándor somogyszentpáli tanító e témában az alábbiakat írta: „A Nagyberek lecsapolásával a régi jellegzetes halászat is megszűnt. Ma csak a csatornában halásznak ugyanazon eszközökkel, mint hajdan, kibővülve az úgynevezett húzóhálóval, melyet a két parton emberek vonszolnak tovább. A régi eszközök azt hiszem megvannak. Utána nézek a régi halászgazdánál."

Tál. Pap György kaposvári fazekas munkája
1920-as évekből, Ecseny

Kétajtós szekrény 1833-ból,
Ecseny

A tárgy gyűjtési számja: 10372-10378 Dokumentum számja: 10377	A tárgy neve Szeffelt (szepjártó)	származási vagy beszerzési helye: Szolnok	A beszerzés vagy betérkezés ideje: 1897. február
A tárgy leírása: A 10372 a szolnoki Szeffelt... A 10378 a szolnoki Szeffelt... A 10377 a szolnoki Szeffelt...	A tárgy rajza vagy fényképe: Two small drawings of the cabinet doors.	A tárgy rajza vagy fényképe: Two small drawings of the cabinet doors.	A tárgy rajza vagy fényképe: Two small drawings of the cabinet doors.
Az ábrák: A. Ábrák: Hol a mikor? B. Ábrák: Hol a mikor? C. Ábrák: Hol a mikor?	Vétel: Kikől? A. Ábrák: Hol a mikor?	Ajándék: Kikől? A. Ábrák: Hol a mikor?	Ábrák: Hol a mikor? A. Ábrák: Hol a mikor?
Értéke: P.	Értéke: P.	Értéke: P.	Értéke: P.
Tudalom:	Jegyzet:	Elhelyezés:	

Fejfák tárgykartonja Gönczi Ferenc rajzával,
1937

Hímestojást festő asszony
Kaposzentbenedek, 1931

Komatálvivő kislányok
Csökly, 1936

Haltartó, „röjtök”, Vörs

A néprajzi értékű tárgyak begyűjtése mellett a fényképezésnek is nagy jelentőséget tulajdonított Gönczi. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályán lévő fotótárból kigyűjtötte a somogyi vonatkozású felvételeket (201 db) és azokról az 1925/26. évi költségvetés terhére dr. Gönyey Ébner Sándor múzeumi főtisztval másolatokat készíttetett. Gönczi nemcsak a már meglévő gyűjteményi anyag másolatait szerezte meg, hanem újabb fotózást is tervezett, melyet Tallián Andornak, Somogy vármegye alispánjának írt levelében is jelzett, amikor segélyért folyamodott a gyűjtések folytatása érdekében. *„Le kell fényképeztetnünk a megye minden muzeális értékű, főleg ethnographiai szempontból fontos népies viseletét, jellemző népies szokást (regölést, pünkösdi királynéjárást, kotyolást), s egyéb rohamosan pusztuló szokást.”*

Dr. Gönyey Ébner Sándort többnapos fotózásra hívta meg (három másik fotós barátjával együtt), hogy a megye falvait járva minél több felvételen örökítse meg a gyorsan változó vidék természeti szépségét, építészeti hagyományait, a gyerekek játékait, a felnőttek szokáscselekményeit és a nép viseletét. Emellett a tanítók segítségével régi fotókat is gyűjtetett, a Dráva menti horvátokról és a barcsi németekről. Csurgóról üvegnegatívok is bekerültek, melyek a környék ünnepi viseleteit őrzik.

Gönczi nemcsak a gyűjtemény gyarapítására helyezett nagy hangsúlyt, hanem a megfelelő tároló szekrények készíttetését is napirenden tartotta. *„Szükséges volna azonban legalább 12 darab szekrény, hogy tárgyainkat nagyobb vonású csoportosításokban helyezhessük el; de abban a reményben élünk, hogy 2–3 éven belül a múzeum állandó palotája felépül, s akkor az épület stílusához, beosztásához képest állapítható meg a szekrények alakjai, méretei. E reményünkben – sajnos – csalatkoztunk.”* 1927–28-ban már több asztalos mestertől kért árajánlatot egy-egy tároló szekrényre, az 1928–29. évi költségvetés terhére további 6 db szekrényt tervezett beszerezni.

Gönczi Ferenc múzeumszervező tevékenységét ebben az időszakban beárnyékolta, hogy szárnyra kelt az a hír, *„hogyan a múzeum összegyűlt anyaga kétes értékű, sőt, mint egy előkelő, s a közéletben jelentékeny szerepet vivő egyén előttem nyíltan kijelentette, hogy hallomása szerint teljesen értéktelen. Ezen szállongó hírekkel párhuzamosan a választmányban is hangok emelkedtek arra nézve, hogy a múzeum anyagát értékének megállapítása végett illetékes, e téren univerzális (?) szakemberekkel meg kell vizsgáltatni. Hogy teljesen fonák helyzet ne álljon be, ezek után magam is, mint elsősorban érdekelt – mert hisz a meglévő anyagból mintegy 6000 (hatezer) darabot én gyűjtöttem – azon voltam, hogy e vizsgálat megejtessék. Evégből megkerestem a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatóját, hogy a múzeum ethnographiai anyagát vizsgálta meg.”*

Viski Károly 1927. december 15–17 között Kaposváron járt, hogy a „Somogyi Múzeum Egyesület” gyűjteményeit állapotuk, kezelésük, tudományos értékük tekintetében megismerje.

A miniszternek tett jelentésében összegezte tapasztalatait, melyben a néprajzi gyűjteményre vonatkozóan az alábbiakat írta: *„A gyűjteményeket kezelő ügyvezető elnök szerint a tárgyak száma kb. 7000. Ebből az 1923 óta szerettek, s pontosan leltározottak száma: 3871 drb... a most említett közel 4000 darab muzeális tekintetben*

Szilárdfalú házak sora Szulokban, 1926

Libák kihajtása Törökkoppányban, 1927

Indulás a keresztlőre
Törökkoppány, 1927

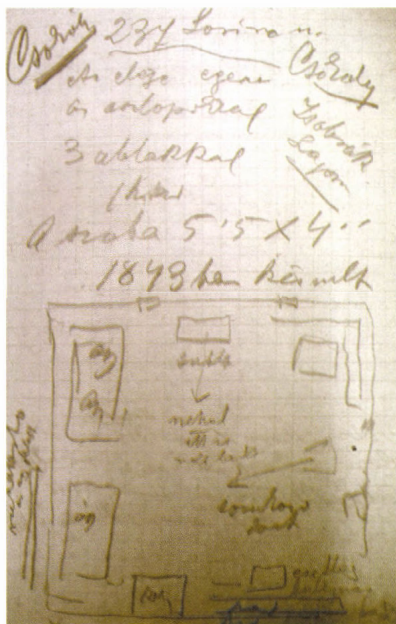
Idős asszony vászon öltözetben,
a férfiak ujjas és kerek szűrben
Kástélyosdombó, 1927

kellőleg körülírt tárgy mind a Gönczi Ferenc gyűjtése, aki életkorához képest szokatlan frissességgel, lelkesedéssel, minden fizetés vagy tiszteletdíj nélkül él a megérdemelt nyugalom helyett önként választott múzeumi hivatásának. ... A kaposvári múzeumra különös szerencse az is, hogy Gönczi Ferenc személyében nem dilettáns ambíciókat kamatoztat, ami nem mindig válik javára valamely közgyűjteménynek, hanem olyan hozzáértőt vallhat benne vezetőjének, aki a múzeum tárgyköreinek egyikében, a néprajzban elismert szakember, aki egész tanfelügyelői pályáján e hivatásával kongruens tudományterület érdemes munkása volt, s a kisebb-nagyobb tanulmányok, monográfiák egész sorával gazdagította néprajzi ismereteinket. Ezek után magától értetődő, hogy mindaz, amit e tárgykörben összegyűjtött, bizonyos vissza nem utasítható ajándékdarabtól eltekintve, muzeális érték, s amellet tekintélyes részében oly végső népi hagyatékek, amelynek mását, főleg más valakinek, még egyszer összegyűjteni aligha lenne lehetséges. A kaposvári néprajzi gyűjtemény oly része az összegyűjtött egyetemes magyar néprajzi tudományos kincsnek, amely nélkül idevonatkozó ismereteink hiányosak lennének. Gönczi Ferenc a gyűjtemények kétségbeejtő, krónikus elhelyezési nehézségei között gyűjtőmunkáját kénytelen volt a népélet és nevezetesen a népművészet, továbbá a szellemi hagyományok oly szűkebb körére korlátozni, amelyet az elhelyezhetőség szabott eléje..."

100 ÉVES A MÚZEUM

Gönczi Ferenc a „Somogy megyei Múzeum Egyesület” irodahelyiségében a városházán, 1928

Gönczi Ferenc noteszének részlete. (1935–1939)

A Zsobrák Lajos féle ház szobájának berendezési rajza. A ház 1978-ban áttelepítésre került a szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjteménybe

A hivatalos személyek szakmai megbecsülése átsegítették e vádaskodásokon, és tovább folytatta munkáját a legnemesebb cél, Somogy vármegye múzeumának megteremtése érdekében.

Az egyesület 1925–1933 között a városháza második emeletén működött (a gyűjteményi anyag egy részét a vármegyeháza egyik kistermében tárolták). Ide érkezett a nagyszámú gyűjtött anyag, itt folyt a rendezésük, a leltározásuk, rajzok készítése az egyes tárgyról, melyben Tarján Antal, majd 1931-től Kovács Jenő József volt az ügyvezető igazgató segítségével.

A múzeumba érkezett tárgyakat, fotókat és egyéb dokumentumokat Gönczi Ferenc a kor szakmai követelményeinek megfelelően nyilvántartásba vette, melyhez előtte tapasztalatokat gyűjtött más múzeumokban (pl. Budapest, Kecskemét). Először főleltári könyvbe jegyezte be a gyarapodást, majd a néprajzi vonatkozásúak az erre szakosított leltárkönyvbe kerültek. E leltárkönyveket ellátta tartalomjegyzékkel és betűsoros tárgymutatóval. Mindegyik tárgyról külön kartont is készített, ahol igyekezett a tárgyról bővebb leírást adni. A főleltári- és a szakleltárkönyvet, illetve a tárgyleíró kartonok nagy részét rajzzal egészítette ki a tárgyak könnyebb azonosítása érdekében. Gyűjtései során noteszt vezetett, melyben címek, a megvásárolt vagy ajándékba kapott tárgyak felsorolása, múzeumi szempontból értékes lakóépületek részletrajza, tárgyrajkok szerepelnek, de egy-egy adatközlőről készült portré is fellelhető ezekben.

Az 1930-as évek elején az egyesületi tagok és a közvélemény egyre sürgette a múzeumi anyag nyilvánosságra kerülését. A vármegyeháza hátsó épületének 2. emeletén lévő kilenc szoba és két folyosórész átengedésével Stephaits Pál alispán megoldotta a problémát. Egy évi „kitározás” munkája után a „Somogy megyei Múzeum Egyesület” fennállásának 25. évfordulója alkalmából 1934. május 6-án délelőtt 11 órakor díszközgyűlést tartottak, majd utána megnyitották a múzeumot.

Tallián Andor ügyvezető társelnök ünnepi beszédében hangsúlyozta: „...mi, a Múzeum Egyesület vezetősége, hazafias kötelességünknek fogjuk ismerni, hogy a nyilvánosság részére ma megnyitandó múzeumot továbbra is szeretettel gondozzuk, annak további fejlődését teljes erőnkkel elő fogjuk mozdítani, az abban elhelyezett ereklyéket híven fogjuk őrizni, s a jövő nemzedék számára fenntartani. Tudjuk, hogy ez nemzeti érdek, de egyúttal nemzeti kötelesség is.”

A mai Somogy Megyei Levéltár helyén összesen 300 m²-en nyílt meg Somogy megye első múzeumi kiállítása, ahol Gönczi Ferenc gyűjtőmunkájának a gyümölcsseit, a néprajzi tárgyakat, fotókat közel 150 m²-es területen tudta bemutatni.

A kiállításhoz képes levelezőlapokat is készítettett az alábbi fotók felhasználásával:

1. Hajt a kanász Somogyban
2. Készül a buzsáki rátét
3. Somogyi cifraszűrös ember
4. Halászati terem

A néprajzi kiállítás részlete 1935-ben